

Az év
fája
2011

Tiszafa

Taxus baccata

ORSZÁGOS ERDÉSZETI EGYESÜLET
Szakértelem – Erkölc – Összetartozás

Botanikai jellemzése

Nevezéktana

Nyelvészeti tekintetben sok vitát váltott ki a tiszafa magyar nevének eredete. Már egy 1250-ben kelt oklevél említi „Tyzafa” néven, később „Thysafa”, majd „tiza fa” megjelölést is olvashatunk. Erdélyben tiszafenyő és ternyőfa megnevezése is ismert volt, innen kerülhetett Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály Magyar Fűvész Könyvébe (1807) a ternyő tiszafa név. (A ternyő kifejezés a székelyeknél száraz vagy törpe növést jelöl.) Téves az az elképzelés, hogy ez a faj a Tisza folyóról nyerte a nevét, még ha közös szótőről erednek is. Az etimológiai fejtegetések szerint a faj szláv nyelvekben használt megnevezése (*tis*) kerülhetett át a magyar nyelvbe. További magyar társneve a méregfa, ördögfa, csapfa, halálfa, amelyek a régóta ismert mérgező voltára utalnak, de mára már kikoptak köznyelvünkéből.

Tudományos nemzetségeve (*Taxus*) vélhetően a görög „*taksos*=rendezett” szóból eredeztethető, leveleinek szabályos állása alapján. Más vélekedések szerint a nemzetségnév a szintén görög „*toxon*=ív, íj” szóból vezethető le, tekintve, hogy fájából íjakat, számszeríjakat készítettek. A *baccata* latin eredetű fajnév bogyós, bogyót termő magyar jelentéssel bír, utalván a bogyóhoz hasonlítható, de azzal össze nem téveszthető magköpenyes magvaira.

A fajt 1753-ban Linné írta le a *Species Plantarum* című művében.

Alaktana

Manapság inkább csak 10–12 méter magasra nő, de egykoron a 15-20 (-30) méter magas egyedek sem voltak ritkák. A történelmi Magyarország területén élő legnagyobb tiszafa egyed átmérője tőben 120 cm volt, ennek tuskóját az 1885. évi budapesti kiállításon be is mutatták. Selmezbányán több lakóház gerendáját tiszafából faragták, úgyszintén a késmárki fatemplom oszlopai között is megtaláljuk e faj egykorvult

egyedeinek feldolgozott törzsét. Életkora meghaladhatja az ezer évet is, bár e példányok egy része több törzs összenövéséből keletkezett. Szabad állásban a törzse többnyire földig ágas, és sokszor előfordulnak a többtörzsű példányok is. Ezek úgy jönnek létre, hogy az idősebb törzseken olyan sarjhajtások keletkeznek, amelyek felfelé törnek, majd megvastagodnak. Az is előfordul, hogy ezek a törzsek összenőnek, s így akár méter átmérőjű törzskomplex is kialakulhat. E miatt is nehéz az idősebb egyedek korát meghatározni. Törzse a tartóágak eredése alapján támbordás felépítésű. A nyitvatermőkre kevésbé jellemző a jó regenerálódó képesség, viszont a tiszafa törzs- és ágtörések, sebzések, fagykárak után elemi erővel és nagy számban hozza a törzsén, vastagabb ágain a hajtásokat, így lombozatát hamar tudja kiegészíteni.

Tűi a vezérhajtáson és a sarjhajtásokon körkörösén helyezkednek el, míg a többi hajtáson fésűsen állnak, s 4–8 évig maradnak fenn. Jellemzőjük a szárra hosszan lefutó levélnyél, a gyantajáratok hiánya, valamint a tűk fonákán végigfutó két nagyon halvány légzőnyílás sor.

Tipikusan kétlaki faj, azaz külön egyeden nyílnak a porzós és a termős virágai. A természetes populációkban a hímivarú egyedek egyedszáma közel kétszer annyi, mint a nőivarú egyedeké.

A magköpeny a *Taxus* nemzetségnél piros színű, és édes ízű. Magját madarak és kisemlősök (például nyest, nyuszt) terjesztik, részben a csőrükben, szájukban, részben a bélcsatornájukon áthaladva. A rigók sokszor fal-repedésekbe dugják el a magot, ahonnan az kicsírázva fává nőhet. Így sok várfalon, rakott kerítésen, de akár épületfalon is megtalálhatók egyedei.

A magköpeny kivételével valamennyi része egy taxin nevű alkaloidát tartalmaz (még a fűrészpora és a pollenje is), amely az emberre és a páratlan ujjú patásokra (különösen lovakra) nézve halálosan mérgező.

 A tiszafa elterjedési területei

Ugyanakkor a páros ujjú patások (például őz, szarvas) különösebb mérgezési tünetek nélkül hántják e faj törzsét, rágnak hajtását. A taxin tartaloma levelekben 0,6 és 2 % között ingadozik, legmagasabb januárban, legalacsonyabb májusban. A kivonatából előállított taxol az utóbbi évtizedben a rákos megbetegedések elleni küzdelemben nagy jelentőséggel bír.

A legnagyobb törzskörméretű egyed talajszintben 11,4 méter kerületű, s Franciaországban Estrý temploma mellett található. A legidősebb tiszafa egyed Németországban az ún. hintersteini tiszafa, amely Allgäuban Bärghundele mellett 1250 méter magasságban él, s az 1 méter törzsátmérőjű egyed életkorát kétezer évre becsülik. Hazánkban a legnagyobb törzskörméretű egyed a Baranya megyei Varga község téglagyára mellett áll, s a többtörzsű egyed 422 cm kerülettel büszkélkedik. A legtermetesebb tiszafa a Somogy megyei Hencse községben a volt Márfy-kastély parkjában található, 17 méter magasságával, 389 cm-es törzskerületével, közel háromszáz éves korával valóban impozáns képviselője fajának.

Elterjedése

A tiszafa mai elterjedési területe szétszórta, pontszerű előfordulásokból áll, ugyanis keresett faanyaga, a díszítésre szedett lombja, a tarvágásos erdőgazdálkodás és a nagyvadállomány károsítása miatt erőteljesen visszaszorult, s ma már csak maradvány állományokban lelhető fel. Areája Nyugat-, Közép- és Dél-Európára (beleértve Korzikát, Szardíniát és Szicíliát), Észak-Afrika hegyvidékeire (Atlasz-hegység), Kis-Ázsiára, a Krím-félszigetre és a Kaukázusra korlátozódik. Elterjedési területének északi határa Norvégia déli részén fut. Közép-Európában a jégkorszak után valamivel hamarabb jelent meg mint a bükk, Németország északnyugati síkvidéki táján Kr. e. 3000 körül bukkant fel. Ma Közép-Európában hét olyan előfordulása ismert, ahol az egyedszám jelentősebb, néhány törzs vagy facsoport feletti. Ezek az alábbiak:

- az Eichsfeld területén Ershausen és Witzhausen között (Thüringia, Németország)
- az Ibengarten Dermbach közelében a Rhön-hegységben (Thüringia, Németország)
- Kelheim a Duna mellett (Bajorország, Németország)
- Paterzelli tiszafás Weilheim közelében (Felső-Bajorország, Németország)
- Hermánd (Harmanec) Besztercebánya (Banska Bystrica) mellett (Szlovákia)
- az Alpenvorland (Svájc)
- Déli-Bakony Szentgál (Magyarország)

Elterjedési területén belül a párás klímájú üde termőhelyeket szereti, elsősorban meszes alapkőzeten (például mészkő, dolomit) bukkán fel, de savanyú mállástermékű kőzeteken (például gneisz, gránit) is megjelenhet. Természetes előfordulásai bükkösökben, árnyas sziklaerdőkben, szurdokerdőkben vannak, ma már általában csak az ember és a vad számára nehezen megközelíthető árnyas, meredek lejtőkön, sziklás oldalakon találhatunk rá.

A Kárpát-medencében vertikális megjelenését Fekete-Blattny: Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a Magyar Állam területén I-II. című művéből tudhatjuk meg. Vertikális megjelenésének átlaga közel egy magasságban fut a hegyi szil, korai juhar és mogyoró átlagos felső megjelenésével. Legmagasabbra a Déli-Kárpátokbeli Retyezátnan a Borescu hegyen emelkedik, itt eléri az 1500 méter tengerszint feletti magasságot.

Előfordulása

Hazánkban a tiszafának ma már csak két őshonos előfordulása ismert. Az egyik a Bükk-hegységben található Ómassa és Lillafüred fölött, ahol a sziklás részekben mindössze néhány példány él. A másik viszont Közép-Európa legnagyobb ismert tiszafa állománya volt, a Déli-Bakonyban Szentgál – Márkó – Bánd – Herend községek határában. 1975-ben Majer Antal professzor, e faj legjobb hazai ismerője és a „Bakony tiszafása” c. könyv szerzője itt még közel 120 ezer törzset számlált össze, viszont 1988-ra az egyedszám már 25 ezerre csökkent (Gergely Zoltán). Sajnos a fogyás továbbra sem állt meg, 2002-ben csak 13 ezer példány élt itt (Frank Norbert). Országos szintű megfigyelésére 1895-ben Borbás Vince, 1929-ben Jávorka Sándor botanikusok is felhívták a figyelmet, s nem csoda, hogy már ők is a „vénhedő tiszafáról” írtak. Esetenként településeken kívüli elvadulásaival is lehet találkozni (például Szelcepuszta, Mátraszentlászló, Pilisszentlászló).

Változatossága

A tiszafafélék (*Taxaceae*) családjába 4 nemzetséget sorolnak mintegy 20 fajjal.

Morfológiai változatossága eredeti termőhelyein meglehetősen csekély. A tiszafát viszont már régóta kertészeti kultúrába vonták. Részben mutáció, részben keresztezés útján számos kultúr változata keletkezett, amelyek főleg a tűszín, tűállás és koronaalak tekintetében különböznek egymástól.

ERDŐMŰVELÉSI TULAJDONSÁGAI

A tiszafa rendkívül lassú növekedésű, hosszú életű, s viszonylag korán termést hozó fafaj. Életfázisának első 10 évében magassági növekedése évi 2-5 cm, s azután is csak mintegy 10-25 cm/év növekedést produkál; magassági növekedésének kulminációját 60 év körül éri el. A vastagsági növekedése nem éri el az 1 mm/év nagyságot (általában 0,5-0,8 mm). Fiatal korban árnytűrő fafaj, amely tulajdonság jelentősen befolyásolja szaporodási stratégiáját.

Koronája szabad állásban nagy, terebélyes, míg zárt állományokban keskeny zászlós; extrém helyzetben szinte alig rendelkezik koronával. Parkokban, kertekben már viszonylag korán, 15-20 éves korban kezd virágot hozni és teremni. Mind a hím, mind pedig a nőivarú virágok rügyei már az előző év nyarán kialakulnak, s az ősz folyamán már jól láthatók is. Míg a porzós virágok a hajtásokon nagy tömegben jelennek meg, addig a termősek magányosan állnak, s nagyon hasonlítanak a hajtásrügyekhez. Hazai viszonyaink között általában február végén, március elején virágzik. Csonthéjas átermését a kezdetben zöld, majd augusztus táján pirosodó magköpeny, arillusz veszi körül. Magja 4-6 mm nagyságú, oldalról kissé lapított, ibolyás-barna színű, amelyet a madarak előszeretettel fogyasztanak és terjesztenek (zoochoria). Magjának ezermagtömege: 60-70 g. A mag nehezen csírázik, évekig átfekszik. A csírázókéességének megőrzése érdekében a magvakat 6,5-9 hónapig 3-5 °C-on kell tárolni.

Magról történő szaporításhoz a termést – mielőtt a madarak elhordanák – szeptember elejétől folyamatosan szedhetjük. A magköpenytől megtisztított magvakat vízben átmossuk, majd szikkasztás után rétegeljük. Mivel egy évig biztosan átfekszik a mag, ezért a rétegelés utáni második év tavaszán lehet vetni.

A tiszafát, illetve annak kertészeti változatait vegetatív úton is eredményesen lehet szaporítani, amely történhet hajtásdugványozással vagy oltással. A dugványozás esetén többek között ügyelni kell arra, hogy a dugványt a fajtára jellemző állású ágakról gyűjtsük, máskülönben a későbbi növekedés eltér a fajtajellegtől (Schmidt, 1996).

Mind az alapfaj, mind pedig a különböző változatok jól tűrik a metszést, amelyet – erős növekedés esetén – évente többször is el lehet végezni.

A tiszafa rendkívül jónak mondható sarjadzó- és visszaszerző-képességgel rendelkezik; nemcsak a faegyed töve és törzse, hanem az ágak is sarjadzóképesek, s ezt a tulajdonságát idős koráig megtartja.

Kezdetben karógyökeret fejleszt majd a megfelelő mennyiségű oldalgyökérzet megjelenésével szívgyökérrendszer alakul ki, amelyre jellemző, hogy erősen elágazó, nagy kiterjedésű, azonban annak mélységéről megoszlik a szakemberek véleménye.

Egyesek szerint kimondottan mélyre hatoló, míg mások szerint sekélyen futó gyökerekkel rendelkezik. Erősen kötött, kavicsos, köves talajok esetén a gyökérzete nem hatol mélyre, mind a vastag, mind a vékonyabb gyökerek a felszín közelében futnak. Idős, részben üreges törzzsel rendelkező példánynál gyakori, hogy az üreg belsejében új gyökeret ereszt, ezáltal biztosítja a víz- és tápanyagutánpótlást. (Hasonló figyelhető meg a hársak esetén is.)

A tiszafa populációk és egyedek megőrzése érdekében számos lehetőségünk adódik. A szinte csak porzós egyedekből álló állományok esetén célszerű többéves csemeték ültetése, folyamatos gondozása, vad elleni védelme (!). A külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy bükk elegyes tiszafaállományokban a záródást 60-70%-ra bontják, a minél kedvezőbb virágzás és terméskötés érdekében, úgy hogy nemcsak a konkurens bükk egyedeket, hanem a kis koronájú, jelentősen alászorult tiszafákat is eltávolítják az állományokból. A tiszafa termésprodukciója szempontjából meghatározó a koronát ért oldalfény is, ennek érdekében a záródást ötévente ellenőrzik. Az erdőművelés során törekednek a 70-(80)%-os záródás megtartására. Ennek érdekében a konkurens egyedek (bükk) gyűrzése megfelelő megoldásnak tűnik. Az újulat fejlődése szempontjából lényeges, hogy a túlzott fény jelentősen hozzájárul a talajvegetáció megerősödéséhez, míg a kevés

fény kedvezőtlen az újulat növekedése szempontjából. Azonban azt nem szabad elfelejteni, hogy az újulat magassági növekedése csak megfelelő fényviszonyok megléte esetén biztosított. Az állományok bontása esetén törekedni kellene arra, hogy a termős virágú egyedek mindenképpen szabad állásba kerüljenek. A természetes úton történő felújulást jelentősen elősegíti, ha a talajfelszín avarmentes, mivel a lehulló magvak csírázási feltételei sokkal kedvezőbbek. Számos külföldi szakirodalom a tiszafát is a pionír jellegű fajok közé sorolja. A csoportosan megjelenő újulat foltok bekerítése sajnos nélkülözhetetlen, mivel védelem nélkül nincs esélye kinőni a „vad szájából”.

Európa-szerte a tiszafaállományokat a sarjerdő- vagy középerdő-gazdálkodás módszereivel tartották fenn a múltban.

Ezen rendszeres erdőnevelési beavatkozásokkal kialakított élettér jelentősen hozzájárult az állományok és az egyedek fennmaradásához.

A szálerdők kialakítása nem kedvezett a tiszafaállományok fennmaradásához.

Európa azon országiban, amelyekben több és nagyobb kiterjedésű tiszafaállományok találhatóak, a faj és populációinak megőrzése érdekében a sarj- és középerdő-alak kialakításával és folyamatos fenntartásával segítik elő a ritka nyitvatermő életterének bővülését.

ERDŐVÉDELMI VONATKOZÁSOK

Kórokozói

A tiszafának kevés kórokozója ismert. Betegségek elsősorban a faiskolai szaporítás során, illetve városi környezetben, parkokban lépnek fel.

A tiszafa levelein, hajtásain sajátos kórokozók és többgazdás fajok egyaránt előfordulnak. A sajátos levél-kórokozók közül a *Cryptocline taxicola* acervuluszos termőtestű konídiumos gombát említjük meg elsősorban. A fiatal, folyó évi és második éves hajtásokat, leveleket támadja, amelyeken barna foltok, elhalások keletkeznek, majd a hajtások teljesen megbarnulnak, elpusztulnak. E betegség fellépését a 2000-es évek során Európa több országában tapasztalták.

A tiszafa leveleinek, hajtásainak további kórokozója a *Phyllosticta concentrica* piknídiumos termőtestű konídiumos gomba, amelynek ritkán megfigyelhető ivaros alakja a *Guignardia philoprina* tömlősgomba. A fiatal hajtások elhalását, barnulását okozza. A tiszafa hajtások e kórokozó általi pusztulását 1995-ben tapasztaltuk. Az elhalt hajtások később letöredezték és a fák a következő évben normálisan kihajtottak. Általában csapadékos éveket követően vagy esős tavaszi időjárás esetén a tiszafák koronájának belső, árnyékolt részein az idősebb tűk tömeges sárgulása, majd hullása figyelhető meg. E pusztuló tűkben is megtalálható a *Phyllosticta concentrica*, amely ebben az esetben gyengültségi kórokozóként lép fel az előregedett levelek természetes cseréjével összefüggésben. E kórokozó a tiszafán kívül *Rhododendron* és *Ilex* fajokon is előfordul.

A tiszafa hajtásainak és ágainak kérgében számos további kórokozó gombafajt azonosítottak. A *Taxus* fajok sajátos kéregben élő kórokozói a *Cytospora taxi* és a *Diplodia taxi*. A *Phomopsis juniperivora*, *Sclerophoma pityophila* és *Zythiostroma pinastri* különböző fenyőféléken és ciprusféléken gyakoriak, de a tiszafán is előfordulnak. Mindezek a kéregben élő kórokozók általában az egyéb okok miatt legyengült, pusztuló faegyedeken jelennek meg.

Gyökérbetegségek a tiszafán főleg díszfaiskólákban fordulnak elő. Csemetéken általános, talajból fertőző kórokozók a tiszafa csemetéket is megtámadhatják. Ilyenek például a gyökér- és tőbetegséget okozó különböző *Phytophthora* fajok. A betegség fő tünete a gyökerek barnulása, elhalása, a tőre is felhúzódó feketedése, ami a föld feletti részek száradását vonja maga után. Különösen konténeres csemetéken fordul elő. A kórokozók a fertőzött földkeverékkel, vízzel terjednek. Szabadföldön általában a túllöntözött vagy lefolyástalan, nedves, kötött talajokon, illetve magas talajvízszint esetén lépnek fel.

Csemetekorban a gyökerek és a tő pusztulását más kórokozók is okozhatják, például *Fusarium* fajok, *Rhizoctonia solani*, *Nectria radicola* stb. Általános kórokozók, amelyek a talajban, elhalt növényi maradványokon szaprotróf módon élnek és alkalmi parazitaként megtámadják a csemeték gyökereit, különösen akkor, ha azok valamilyen oknál fogva legyengülnek, nem eléggé életerősek.

A tiszafáról közismert, hogy fateste a korhasztó gombákkal szemben ellenálló. Néhány taplógomba előfordulása és korhasztása mégis ismert e fafajon is.

Rovarvilága

Általánosságban igaz, hogy a hazai őshonos tiszafások esetén kártételről nem beszélhetünk. Csemetekertekben, faiskolákban néha-néha előfordul egy-egy faj, de aki feltétlen tiszafához kötődő rovar (kártételről itt sem nagyon beszélhetünk) akar látni az inkább városi környezetben (parkok, fasorok) keresgéljen.

A gubacskák (*Eriophyidae*) közül néhány arra vetemedik, hogy a tiszafa tűin és hajtásain szívogasson. A tiszafa gubacskája (*Cecidophyopsis psilaspis*) az egyik ilyen faj. Az általa okozott gubacs inkább csak csemetekertekben, faiskolákban, vagy sövénynek nevelt tiszafákon jelenik meg tömegesen. Ugyanebbe a családba tartozik az *Epitrimerus gemmicoplus* nevű faj, amely szintén előfordulhat tiszafán. Az atkák másik csoportjába (Lapos testű atkafélék – *Tenuipalpidae*) tartozik a *Pentamerismus taxi* tudományos nevű faj, amely esetenként más *Pentamerismus* fajjal (*P. juniperi*, *P. oregonensis*) kiegészülve szívogathat a tiszafa tűin. A hajtásokon szívogat (a tenyészedőszakban a juharok levelén történő szívogatás után) a *Rhinocola aceris* nevű levélbolha.

A fák tövi részén, illetve a gyökerek talajfelszínhez közeli részein rágnak a gyalogormányosok (*Otiorhynchus sulcatus* és *O. crataegi*) álcái. Alapos szemlélő is igen nehezen találja meg őket, jelenlétükre utalhatnak a talajközeli hajtások sárguló tűi, vagy szintén a talajközeli tűkön megfigyelhető csipkészs. A szűbogarak közül egyedül a fekete gyökérszúról (*Hylastes ater*) jegyezték föl, hogy a tiszafán esetleg előfordulhat. A gubacsszúnyogok közül a tiszafa gubacsszúnyog (*Taxomyia taxi*) egy tipikus gubacsképző a tiszafán. Szereti a különböző kertészeti változatokat is.

FAANYAGÁNAK TULAJDONSÁGAI ÉS FELHASZNÁLÁSA

Figyelemmel arra, hogy a felhasznált tiszafa többnyire külföldről kerül beszerzésre, jó ismerni elnevezéseit a fontosabb nyelveken. Eibe, Taxus (német), Yew (angol), Tasso (olasz), If (francia), Ibe, Yali (svájc), Tissz (orosz).

A fatest szerkezeti jellemzői

A tiszafa szíjácsa rendkívül keskeny, világos-sárgás. A geszt sötét vöröses-barna. Az évgyűrűk élesen elhatároltak, keskenyek, hullámosak. A sötétebb kései pászta jól elválík a koraitól. A keskeny bélsugarak a bütümentszeten nem láthatók, de a finom bélsugártükrök a sugárirányú hosszmentszeten jól kivehetők. A tiszafa nem tartalmaz gyantajáratokat. A finomszövetű sűrű, kemény, fénylő fájú tiszafa rendkívül kellemes, esztétikus megjelenésű.

Fahibák, károsodások, tartósság

A faszobrászatban, dísz tárgykészítésben szinte a legkisebb farészek is felhasználhatók!

A tiszafát hazánkban a közepesen tartós fafajok közé lehet sorolni. Az idősebb élőfáknál gyakoriak a fehér korhadást kiváltó fenyő taplók (*Phellinus pini*, *Phellinus hartigii*) fellépése. A beépített faanyagot – megfelelő

körülmények mellett – megtámadhatják a lemezes fenyőtapló (*Lenzites abietina*), a pincegomba (*Coniophora cerebella*), a könnyező házigomba (*Serpula lacrymans*) és a házi kéreggomba (*Poria vaporaria*).

A tiszafából készült tárgyakat a rovarok ritkán károsítják, esetenként a közönséges kopogó bogár (*Anobium punctatum*) és a szíjácsbogár (*Lyctus linearis*) rágásai figyelhetők meg.

A tiszafából készült kültéri tárgyak jól ellenállnak az időjárási hatásoknak.

A faanyag tulajdonságai

Összefoglalóan megállapítható, hogy a tiszafa közepes sűrűségű és szilárdságú, de igen kemény és rugalmas. Rendkívül kedvezőek a zsugorodási jellemzői, tehát kiválóan alaktartó. A faanyag kellemes illatú.

Megmunkálási jellemzők

A tiszafa könnyen és jól szárítható, nem hajlamos repedésre, vetemedésre. A ragasztása is problémamentes. Jól pácolható (sötét pácok esetén az ébenfára emlékeztető). Felületkezelésénél fényes és matt felületek egyaránt jól kialakíthatók.

Nagy keménysége és szabálytalan szöveti szerkezete miatt a megmunkálása energiaigényes. Nehezen hasad, de gyalulásnál szép felületet ad. Jól esztergályozható, faragható. Előzetes gőzölés után fájából esetenként furnért is hasítanak.

Felhasználása

Rajzolata, színe, tartóssága és rugalmassága alapján a tiszafa a világ legértékesebb fái közé tartozik. A tiszafából készített tárgyak közül az egyik legrégebbi lelet az i. e. 1400-ból származó szobrocska Teje egyiptomi királynő arcával (Berlini múzeum). Tiszafából készített íjakat – az i. e. 3000-1800 évekből – őriznek a zürichi múzeumban.

Az ókorból sok tiszafából készült házi-eszközt is felleltek: kanalakat, fésűket, vödröket, hordókat stb. Az építészetben küszöbök és oszlopok készültek tiszafából. A lőpor elterjedéséig (XVII. század) a tiszafa volt az íjkészítés legfontosabb anyaga (különösen a közép- és nyugat-európaiak kedvelték, a magyar íjak többnyire kőrisből készültek).

A mives bútorok gyártására a XVIII. századtól kezdik a tiszafát felhasználni nemcsak tömőfaként, hanem furnérként is (például intarziás bútorok). Különösen a nagytétényi kastélymúzeumban találhatunk szép tiszafa berakásos bútorokat.

Ma az igen szerény mennyiségben rendelkezésre álló tiszafát elsősorban a faszobrászatban és dísz tárgyak készítésére használják (faragott vagy esztergályozott kivitelben).

KULTÚRTÖRTÉNETI, KERTÉSZETI ÉS TÁJI VONATKOZÁSAI

A halál és az öröklét fáí

A görög mitológiában a Styx folyó és az ezt kísérő növényzet a halál és élet határmezsgyét jelenti, a Styx és az Acheron partján *Taxus* díszlik. A tiszafát azonban nem mitológiai élőhelye, hanem mérgező volta miatt tekintették halálfának.

A kelta hagyományban is megjelenik a tiszafa, mint halálfa. A belőle kinyert méreggel vetett véget életének a vezér, Catuvolcus, hogy a vesztes csata után ne kelljen megélnie a római alávetettséget. Az ókori Görögországban és Rómában Hekaté halálistennő fája volt.

A tiszafát, mint a halál és az örök élet szimbólumát ültették kápolnák, templomok és temetők kertjébe, különösen északnyugat Franciaországban és Nagy-Britanniában. Olykor a kolostorkert közepére is tiszafát ültettek. De falvak főterein is találkozzunk vele, ahol a tanácskozásokat tartották és a település fontos ügyeiben döntéseket hoztak.

A tiszafa a mai Magyarországon

A tiszafának a mai Magyarország területén két őshonosnak vélt előfordulása van. Ezek közül az egyik a Bükkben található, ahol több helyen elszórva van jelen. 7 idősebb és mintegy 34 fiatal példányáról (Békasótörői kőgörgeteges, Alsósebesvíz, Lukasgerinc, Csipkésút, Lillafüred, Fehérkötető, Garadnavölgy) számol be Vásárhelyi István a Borsodi Szemle 1962. évi 6. számában. A tiszafának ezek az előfordulásai ma a Bükki Nemzeti Park területén vannak.

Másik – híresebb – előfordulása a Déli-Bakonyban található. Ez a „Szentgáli tiszafás”-ként ismert állomány. Ez egyike a fafaj közép-európai hét olyan előfordulásának, ahol néhány törzsnél vagy facsoportnál több van. Ez az állomány a Szentgáli-medence déli területén, az Alsó-erdő dolomit peremhegyein (Miklóspálhegy, Balogszeg, Mögszeg, Mecsek-hegy, Borostyán-hegy) tenyészik. Története, sorsa szorosan összefügg Szentgál község és lakóinak történetével, sorsával. A tiszafa bakonyi előfordulási helyeinek országos természetvédelmi területté nyilvánítása az Országos Természetvédelmi Tanács 1951-ben kiadott 600/1951. számú határozatával történt meg. [A védelem fenntartásáról szól a KvVM 118/2007. (XII.27.) számú rendelete.] A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvényhez csatlakozóan kiadott 13/2001. (V.9.) KöM rendeletben már kimaradt a védett növényfajok közül, s ez által faji védettségét elvesztette. Ennek eltörlése azzal indokolt, hogy a tiszafa őshonos előfordulásai a Bükkben és a Bakonyban területi védelem alatt állnak, ugyanakkor a fajt kertészeti célból széles körben kultiválják, így a faji szintű védelem fölöslegesnek és nehezen megvalósíthatónak bizonyult.

Reméljük, hogy „Magyarország méregfája” faji védelem nélkül is fennmarad a két védett területen!

Kiadja: Országos Erdészeti Egyesület, 2014.
1021 Budapest, Budakeszi út 91.
www.oe.hu

A kiadványt Dr. Bak Miklós, Dr. Bartha Dénes,
Dr. Börcsök Zoltán, Dr. Frank Norbert,
Dr. Konkoly-Gyuró Éva, Dr. Lakatos Ferenc,
Prof. Dr. Molnár Sándor, Dr. Szabó Ilona,
Dr. Tuba Katalin **írásai alapján összeállította:**
Dr. Bartha Dénes és Bús Mária.

A kiadvány megjelenését a
VERGA Veszprémi Erdőgazdaság Zrt. támogatta.

Fotókat készítették:
Dr. Konkoly-Gyuró Éva, Korda Márton

Grafika: Ali Vali

Az év fájává választott fafajok

- 1996 • madárcseresznye – *Cerasus avium*
- 1997 • kislevelű hárs – *Tilia cordata*
- 1998 • vadkörte – *Pyrus pyraster*
- 1999 • hegyi szil – *Ulmus glabra*
- 2000 • barkócaberkenye – *Sorbus torminalis*
- 2001 • bibircses nyír – *Betula pendula*
- 2002 • molyhos tölgy – *Quercus pubescens*;
olasz tölgy – *Quercus virgiliana*
- 2003 • hegyi juhar – *Acer pseudoplatanus*
- 2004 • fekete nyár – *Populus nigra*
- 2005 • közönséges boróka – *Juniperus communis*
- 2006 • magyar kőris – *Fraxinus angustifolia subsp. danubialis*
- 2007 • szelídgesztenye – *Castanea sativa*
- 2008 • törékeny fűz – *Salix fragilis*
- 2009 • mézgás éger – *Alnus glutinosa*
- 2010 • ezüst hárs – *Tilia tomentosa*
- 🌿 **2011 • tiszafa – *Taxus baccata***

www.azevfaja.hu

Kiadja az Országos Erdészeti Egyesület
1021 Budapest, Budakeszi út 91.
Tel.: +36 1 201 6293 | Fax: +36 1 212 7518
titkarsag@oee.hu | www.oee.hu